

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю. С. Сабадаш, Ю. М. Нікольченко, Л. Г. Дабло

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

**Курс лекцій для студентів
спеціальності 034 «Культурологія»**

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

УДК (075.8)930.85(477)

*Рекомендовано вченою радою історичного факультету
Маріупольського державного університету
(протокол № 2 від 16 вересня 2020 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Романцов В. М., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету.

Слющинський Б. В., доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету.

Історія української культури. Курс лекцій для студентів спеціальності 034 Культурологія / Укладачі: проф. Ю. С. Сабадаш, доц. Ю. М. Нікольченко, доц. Л. Г. Дабло ; За заг. ред проф. Ю. С. Сабадаш. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. – 168 с.

ISBN 978-617-7910-46-5

Курс лекцій призначений для вивчення інтегрованої навчальної дисципліни «Історія української культури» студентами спеціальності 034 «Культурологія».

Курс лекцій складається з трьох модулів: «Етапи українського культурогенезу» (чотири лекції), «Традиційна культура українців» (чотири лекції), «Історія українського мистецтва» (п'ять лекцій). До кожної лекції підготовлені питання для самоконтролю, а до кожного модуля – список рекомендованої тематичної літератури.

Завершує видання список навчальної літератури, необхідної для засвоєння дисципліни та словник термінів і понять.

Курс лекцій буде корисним не тільки для студентів, але й для працівників галузі культури та для всіх, не байдужих до історії культури України.

УДК (075.8)930.85(477)

ISBN 978-617-7910-46-5

© Ю. С. Сабадаш, Ю. М. Нікольченко,
Л. Г. Дабло, 2020
© МДУ, 2020
© Видавництво Ліра-К, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
------------------------	---

МОДУЛЬ I. ЕТАПИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРОГЕНЕЗУ

Лекція 1. Культурогенез та теорії походження української культури	9
Лекція 2. Виникнення культурогенезу на українських землях	16
Лекція 3. Культурогенез епохи Київської Русі	28
Лекція 4. Український культурогенез доби Ренесансу і Бароко	39
<i>Рекомендована література до Модуля I.</i>	52

МОДУЛЬ II. ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ

Лекція 1. Етнокультурна особливість українців	53
Лекція 2. Народна архітектура, господарство та побут українців	57
Лекція 3. Сімейні відносини та родинна обрядовість	64
Лекція 4. Міфологія та фольклор українців	71
<i>Рекомендована література до Модуля II.</i>	93

МОДУЛЬ III. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Лекція 1. Мистецтво давньої України	94
Лекція 2. Ренесанс і Бароко в українському мистецтві	98
Лекція 3. Мистецьке життя в Україні у XIX ст.	109
Лекція 4. Українське мистецтво XX ст.	116
Лекція 5. Мистецтво незалежної України	122
<i>Рекомендована література до Модуля III.</i>	148

ПІСЛЯМОВА	150
------------------------	-----

РЕКОМЕНДОВАНА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА	151
---	-----

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ	153
--	-----

ПЕРЕДМОВА

Нагальні завдання всебічного удосконалення вищої освіти в Україні актуалізували проблему її гуманізації – набуття молодими спеціалістами достатнього обсягу гуманітарних знань. Вирішення цього актуального завдання передбачає уведення до навчального процесу курсів, здатних не лише підвищити якість професійної підготовки майбутніх спеціалістів вищої кваліфікації, але й суттєво вплинути на розширення їхнього світогляду. Саме таким є курс «Історія української культури», спрямований на формування у молоді уявлення про історичну логіку культурних процесів на українських землях у контексті розвитку культури людства.

Українська суспільна думка розглядає національну культуру як нагальну потребу і дієвий аспект самоусвідомлення і самоствердження себе як народу, який має глибоке історичне коріння, і як такого, що здійснив великий внесок у загальний розвиток культурного процесу Європи. Без високого рівня національної культури держава і народ не мають майбутнього.

Національна культура – це осмислення місця нації у загальному процесі розвитку людства, а для українського народу – історичне відкриття, яке утверджує його як самодостатню структуру у співдружності народів світу і визначає належне місце, роль і значення в історичному контексті.

Дисципліна «Історія української культури» дає уявлення про етапи культурного розвитку, забезпечує розуміння системного зв'язку всіх духовних цінностей українського народу, а також важливих складових культури – культурогенезу, традиційної культури, мистецтва, формує світогляд. Курс передбачає висвітлення проблем розвитку культури українського народу у взаємозв'язку з іншими культурами світу.

Останнім часом увага до питань історії української культури значно посилилась, про що свідчить розширення тематики наукових досліджень, поява словників, монографій, навчальної, методичної та науково-популярної літератури.

У Маріупольському державному університеті (МДУ) питання, пов'язані з вивченням історії та особливостей розвитку української культури, посідають чільне місце в системі гуманітарних дисциплін, що вивчаються студентами спеціальності 034 Культурологія. Опанування історії української культури – невід'ємна ознака інтелекту майбутнього культуролога, випускника університету. Від цього значною мірою залежить його творчий потенціал як особистості.

Курс лекцій інтегрованої навчальної дисципліни «Історія української культури» упорядкований відповідно до освітньої програми підготовки фахівців-культурологів освітнього ступеня «Бакалавр». Значущість теми і обумовила актуальність означеного навчального видання, яке ознайомить студентів-культурологів із базовими питаннями історії української культури у контексті розвитку європейського культурницького процесу. Виклад матеріалу

поданий за трьома модулями, що тематично відповідають робочій програмі з інтегрованої навчальної дисципліни «Історія української культури»:

- «Етапи українського культурогенезу»;
- «Традиційна культура українців»;
- «Історія українського мистецтва».

Завданням курсу лекцій є знайомство студентів із теоретичними засадами вивчення культури українського народу, формування системи знань про закономірності культурно-історичного процесу, його основні етапи, національні та регіональні особливості.

Основна мета курсу лекцій – вивчення етапів, процесів і подій історії української культури з давніх часів до сьогодення у контексті основоположних тенденцій розвитку світу; ознайомлення студентів із сучасними підходами до історії національної культури, особливостями історичного розвитку української культури; виявлення її зв'язку з цивілізаційними, соціальними, мистецькими явищами і процесами; вільне оперування сучасними концептами історичної культурології та широким фактологічним матеріалом, і на цій підставі поступове підведення теоретичної, практичної підготовки студентів до відповідного кваліфікаційного рівня, формування творчо-інтелектуальної активності майбутніх молодих фахівців-культурологів.

У процесі ознайомлення з курсом лекцій студенти повинні засвоїти:

- джерела, наукову літературу, історіографічні концепції, сучасні методологічні підходи до вивчення історії української культури;
- періодизацію історії української культури;
- етапи українського культурогенезу, зокрема особливості культурних епох, їхні духовні цінності та пріоритети;
- специфіку традиційної культури українців, міфологію і усну народну творчість;
- історію українського мистецтва, його жанри та їхню художню мову;
- історію розвитку та жанрове розмаїття мистецтва в м. Маріуполі – культурному центрі Українського Приазов'я.

Практичне значення курсу лекцій полягає у наступному:

- уміти самостійно узагальнювати й аналізувати набуті знання з історії української культури;
- аналізувати явища духовного життя;
- усвідомлювати природу різних жанрів художньої творчості й видів мистецтв; орієнтуватися у багатому світі духовної культури;
- розрізняти світобачення і світорозуміння кожної культурно-історичної епохи;
- збагачувати власну духовну культуру шляхом самоосвіти, творчо працювати над поглибленням і вдосконаленням культурно-освітніх знань;
- сформувати у студентів здатність самостійно осмислювати та оцінювати процеси культурного розвитку України, застосовувати набуті

знання для формування власної громадянської позиції, вироблення чітких ціннісних орієнтацій в умовах сучасного суспільно-політичного життя.

Виховні завдання курсу лекцій полягають у наступному:

– посилення гуманітарної та гуманістичної складові освітнього процесу на спеціальності «Культурологія» в МДУ; усвідомлення майбутніми культурологами важливості всебічного духовного розвитку особистості; усвідомлення особистої причетності та відповідальності за майбутнє країни і її народу;

– формування наукового світогляду, високого рівня культури особистості;

– усвідомлення студентами пріоритетного значення ідеалів демократії, прагнення до загальнолюдських цінностей;

– виховання моральної й естетичної культури, сприяння ствердженню у свідомості молоді принципів загальнолюдської моралі, розвитку зрілих естетичних смаків.

Курс лекцій тематично співвідноситься з матеріалами хрестоматії з історії української культури, підготовленої на кафедрі культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету у 2020 році. Це є важливим підґрунтям для студентів у процесі підготовки до практичних занять та організації самостійної і наукової роботи.

Це видання допоможе підготувати фахівців, які добре обізнані з історією та сучасними проблемами українського культурного розвитку та спроможних до застосовування базових знань у професійній діяльності. Зважаючи на специфіку аудиторії, укладачі Курсу лекцій зацентрували особливу увагу на культурологічній термінології з історії української культури.

Наукова періодизація історії української культури.

1. Перший період розвитку української культури охоплює часовий відрізок від її витоків до прийняття християнства (дохристиянський період) у 988 р. Передісторія української культури сягають у первісне суспільство, ранній залізний вік, перші століття н. е., раннє Середньовіччя. **У світовій культурі відповідно:** Первісна культура. Антична культура. Дороманська культура.

2. Другий період (XI – перша половина XIV ст.) розвитку української культури припадає на час існування Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. **У світовій культурі відповідно:** Романська культура. Готична культура.

3. Третій період розвитку української культури припадає на Литовсько-польську добу в історії нашого народу (середина XIV ст. – 1648). Розвиток української культури позначений взаємозалежністю та взаємопереплетінням національно-визвольної боротьби і руху за формування національної державності. У процесі цього руху формувалися ідеологічні передумови Національно-визвольної війни 1648–1658 рр., створювалися культурні

цінності, які слугували підґрунтям розвитку української культури протягом наступних століть. **У світовій культурі відповідно:** Ранній, Класичний і Пізній Ренесанс. Початок Бароко.

4. Четвертий період розвитку української культури припадає на козацько-гетьманську добу, яка визначається новим історичним контекстом, зумовленим завершенням Національно-визвольної війни у 1658 р. і поступовим обмеженням, а згодом і втратою автономії Україною наприкінці XVIII ст. **У світовій культурі відповідно:** Бароко. Просвітництво.

5. П'ятий період розвитку української культури охоплює часовий відрізок – від часів зруйнування Гетьманщини у 1764 р. і до початку XX ст. Його доцільно поділити умовно на два підперіоди:

5.1. Кінець XVIII – кінець 50-х рр. XIX ст., що є часом становлення української культури як новітньої з народним демократизмом і народною мовою. **У світовій культурі відповідно:** Класицизм. Романтизм.

5.2. 60–90-ті рр. XIX – початок XX ст. – час входження української культури у загальнослов'янський та світовий культурний простір та утвердження як великої національної культури європейського значення й резонансу (період національно-культурного відродження). **У світовій культурі відповідно:** Реалізм. Модернізм.

Упродовж XIX і на початку XX ст. українська культура здійснила великий крок уперед у своєму розвитку, виявила свою здатність: по-перше, синтезувати багатовіковий світовий художній процес; по-друге, всім своїм мистецьким арсеналом запропонувати самобутнє вирішення багатьох суспільних, етико-філософських і художніх проблем, які хвилювали людство; по-третє, створити такі художньо-естетичні цінності, які піднесли українську культуру до рівня світової.

6. Шостий період розвитку української культури є часом міжвоєнного та повоєнного примусового включення українських земель до складу її східних та західних сусідів й охоплює часовий відрізок від початку XX ст. до кінця 80-х рр.

Високий рівень розвитку та історичної зрілості української культури, з яким вона вступила у XX ст., зумовили її активну і плідну участь у загальноєвропейському культурному процесі. Це й українська народна пісня, розгалужена жанрова система в літературі, демократизація і модернізація мови мистецтв (образотворчого, графіки, скульптури, музики), цілісність загальнонаціонального культурного розвитку, видатні здобутки нашої культури, що збагатили не лише свою, а й європейську художню культуру (соціальний роман, імпресіоністична та експресіоністична новела XX ст., театр корифеїв, гуцульське народне мистецтво і багато іншого).

Цей період доцільно розподілити на кілька підперіодів, які, у свою чергу, відрізняються один від одного соціально-економічними, ідеологічними та політико-психологічними факторами:

6.1. Національно-демократична революція 1917–1920 рр. і здобуття Україною національної державності (УНР, ЗУНР), незважаючи на їхню поразку в 1919–1920 рр., дали потужний історичний імпульс для національно-

культурного будівництва навіть за умов радянської державності 20-х рр. (український Ренесанс, трагічно обірваний у 1930 р.).

6.2. Період 30-х – початок 50-х рр. – час особливо жорстокого комуністичного тоталітаризму. Він позначений у суспільному житті України гострими суперечностями, трагічними подіями, породженими антинародною сталінською диктатурою. Загинули сотні талановитих українських майстрів, були ліквідовані численні наукові і творчі інституції та заклади.

6.3. Роки Другої світової війни (1939–1945) для значної частини діячів української культури стали періодом творчого піднесення. У воєнні роки українська культура збагатилася цілою низкою творів, що ввійшли до її класичного фонду, хоча і тут було чимало агітаційної пропаганди.

6.4. Незважаючи на те, що українська культура повоєнного періоду (1945–1950-ті рр.) мала чимало досягнень, її ідейно-змістова, сюжетна, стильова та емоційна реальність виявилась досить звуженою і збідненою. На багатьох творах лежав відбиток певної соцреалістичної заданості, а не вільного самовиявлення таланту.

6.5. Під тиском комуністичної системи (1960–1980-ті рр.) інтелігенція розпочинає рух, що переріс у боротьбу за демократичні права й свободи (зокрема і й свободу творчості), за сприятливі умови розвитку національної культури (**дисидентський рух «шістдесятників» та «семидесятників»**).

6.6. Період «перебудови» (1985–1991). Ера постіндустріального, надзвичайного інтенсивного розвитку, в який надто стрімко втягується все людство, не сприймає надцентралізованого, державно-бюрократичного управління усіма сферами суспільного життя; українська культура була поставлена (та ще й до цього часу перебуває) в умови боротьби за самозбереження і постійного потягу до відродження. **У світовій культурі відповідно:** Неореалізм. Неомодернізм. Неоміфологізм.

7. Сьомий – сучасний період, що охоплює часовий відрізок від проголошення Незалежності України і до сьогодні. За цих умов з'явилися нові риси і нові характеристики української культури: неабияке розширення меж творчої свободи митця, наявність яскравого творчого досвіду і творчих сил, тенденція до консолідації національних мистецьких шкіл, широкі й різноманітні зв'язки з мистецтвом інших народів тощо. **У світовій культурі відповідно:** Постреалізм. Постмодернізм.

МОДУЛЬ І.

ЕТАПИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРОГЕНЕЗУ

ЛЕКЦІЯ 1.

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ ТА ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

1. *Поняття культуурогенезу та теорії культуурогенезу.*
2. *Теорії походження української культури.*
3. *Культурно-історичні зони України.*

Культурогенез (від слів «культура» і «генезис») – процес появи, формування й розвитку людської культури як системи буття загалом, а також культур, культурних форм і норм різних людських спільнот (етнічних, соціальних, релігійних тощо) зокрема. Культурогенез розпочинається тоді, коли у групи людей з'являється потреба в особливих загальних формах життєдіяльності, адаптованої до конкретних умов місця і часу, а закінчується виникненням форм та стандартів, закріплених у моралі і звичаях.

Термін «Культурогенез» існує в науці від 1970-х рр., з'явившись у працях вірменського соціолога Е. Маркар'яна, російського історика й археолога О. Окладникова та ін. Згодом російський культуролог А. Флієр обґрунтував термін «культурогенетика» як галузь культурологічних знань про культуурогенез. Як процес зародження культури людства культуурогенез пов'язаний передусім із еволюцією людини, її поведінки, здібностей, мислення. У цьому сенсі проблему культуурогенезу досліджували культурологи, історики, філософи, соціологи, етнографи, археологи, антропологи, мистецтвознавці, релігієзнавці та ін.

Відтак немає єдиного розуміння культуурогенезу, натомість існують різні концепції цього процесу. Зокрема, **еволюційна теорія** (американський етнограф Л. Морган, англійський культуролог Е. Тейлор, релігієзнавець Дж. Фрезер і філософ Г. Спенсер) пояснює культуурогенез як природний результат саморозвитку, еволюціонування людства.

Трудова теорія (німецький філософ Ф. Енгельс) рушієм появи та еволюції культури визначає колективну працю, необхідну для задоволення елементарних потреб первісної людини.

Натомість гра, а не праця, є первинним чинником появи культури у первісних людей згідно з **ігровою теорією** культурогенезу (німецький філософ Е. Фінк, нідерландський філософ Й. Хейзинга).

Соціальна теорія (німецький філософ Т. Адорно, польсько-англійський антрополог Б. Малиновський, німецько-американський філософ Г. Маркузе, американський соціолог П. Сорокін) убаचाє сутність культурогенезу у стосунках між людьми, їхній комунікації, взаємодії, формуванні соціальних ієрархій тощо.

Символічна теорія (німецько-американський філософ Е. Кассіер) тлумачить культурогенез наступним чином: у процесі еволюції людини систему рецепторів, за допомогою якої біологічні види отримують зовнішні стимули, і систему ефекторів, через яку вони реагують на ці стимули, було доповнено третьою – символічною системою, за допомогою якої людина вийшла на якісно новий рівень мислення (художні образи, мовні форми, ритуали тощо).

Космологічна теорія (український природознавець В. Вернадський і російський історик і етнолог Л. Гумільов, французький філософ П. Тейяр де Шарден) розвиток культури пояснює через дію особливих космічних сил і чинників, завдяки яким на Землі створюються сприятливі умови для розвитку людства.

Теологічні теорії, зокрема християнська (православна, католицька, протестантська) та ісламська, пов'язують культурогенез із розвитком релігійних вірувань, в основі яких – віра в Творця (Бога), який є причиною усього, зокрема й культурогенезу.

Психоаналітична теорія (австрійський психолог З. Фройд) тлумачить культурогенез як результат приборкання людиною тваринних інстинктів завдяки нормам і заборонам.

Існують й інші, менш відомі концепції культурогенезу. Їхній аналіз довів, що він має комплексний характер, а різні погляди не суперечать, а доповнюють один одного. Чинником, який поєднує всі відомі концепції культурогенезу, є розвиток мислення людини. Праця, ігри, комунікація спонукають до мисленневої еволюції людини.

Проте культурогенез не є одноразовим процесом виникнення культури у найдавніші часи, адже він пов'язаний також зі становленням і розвитком культур людських спільнот, що найчастіше виявляється як динаміка культури, яка полягає в породженні нових культурних форм та їхній інтеграції в наявні культурні системи, а також у формуванні нових культурних систем і конфігурацій. Культурогенез як процес формування й еволюції культур тих чи інших людських спільнот визначається передусім постійною адаптацією людей до зміни умов їхнього існування шляхом вироблення нових форм діяльності та взаємодії.

Отже, культурогенез є відображенням здатності людських спільнот адаптуватися до мінливих зовнішніх і внутрішніх умов існування. У цьому сенсі визначальними ознаками культурогенезу є трансформаційні процеси всередині культур та у їхній взаємодії. Динаміку культури характеризує

усталеність взаємодії компонентів, періодичність і стадіальність, що відрізняє її від культурних змін як довільних трансформацій соціокультурного процесу.

Елементи культури, що перебувають у стійкій рівновазі, закріплюються в культурній традиції. Накопичення протиріч у культурній системі призводить до її розбалансування і створення кризової ситуації, яка знаходить вихід в оновленні культурного досвіду, в культурних інноваціях. Культурогенез може призвести до збагачення ціннісних смислів культури, тобто мати прогресивний характер. Проте можливі такі динамічні процеси, що спрощують культурне життя людської спільноти, призводячи до її занепаду і деградації.

Українська культура – органічна частина світової культури, має давні корені і характеризується поступальним, безперервним розвитком. Багато галузей культури, зокрема ужиткове мистецтво, дерев'яна архітектура, народна творчість мають тисячолітні традиції, пройшовши різні періоди становлення – трипільську культуру, черняхівську культуру, культуру доби Київської Русі тощо. Український культурогенез збагачувався надбанням сусідніх народів і племен – кіммерійців, античних греків, скіфів, сарматів, германців та ін. Протягом тисячоліть різноетнічні народи створювали на теренах України певні культурні традиції, закладаючи підґрунтя для української культури.

Кожна з існуючих у світі культур країн, народів, націй неповторна й унікальна; вона є невід'ємною складовою скарбниці світової культури. На повнокровний розвиток етнічної культури впливає широке коло чинників, таких як: історичний шлях народу, відособлення або взаємовплив з іншими народами; соціальні, економічні, екологічні умови; культурна політика держави і т.п. При цьому національна культура повинна розглядатися як цілісна система, що включає і фольклорно-етнографічні шари, і внесок у неї різних верств населення протягом тривалого історичного шляху, і вплив культури інших народів, і досягнення вихідців із країни, які проживають за її межами. Потрібно особливо зазначити, що кожний народ у культурній сфері створює своєрідний, притаманний лише йому образ.

Народ (грецькою – «етнос») – поняття багатопланове. Частіше за все в цей термін вкладається наступне визначення: етнос – це історична спільність людей, яка склалася на певній території та володіє стабільними особливостями мови, культури і психічного складу, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших. Останнє зазвичай зафіксоване в етнімі (самоназві) народу. Сформований етнос виступає як соціальний організм, який самовідтворюється шляхом переважно етнічно однорідних шлюбів і передачі новим поколінням мови, традицій і т.п. Для більш стійкого існування етнос прагне до створення своєї соціально-територіальної організації (держави), а етнічні групи, особливо в сучасних умовах, – своїх автономних об'єднань, закріпленні в законодавстві своїх прав.

Для внутрішньої єдності етносу найважливіше значення має культура, яка дає людям усвідомлення своєї спільності. Культура, і як необхідний компонент, і як одна з притаманних етносу особливостей, забезпечує його повноцінне функціонування. Але відбувається і зворотний процес –

конвергенція (зближення) етнічних культур внаслідок історичного розвитку і взаємодії народів. Тому сьогодні культуру кожного етносу характеризує сукупність, з одного боку, національно-специфічних, а з іншого – загальнолюдських компонентів.

Формування етнічної культури нерозривно пов'язане з формуванням самого народу (етногенезом). Тому, розглядаючи українську культуру, не можна не зупинитися на проблемах етногенезу українців. Питання про історію та витoki української культури є складним і дискусійним. Одні дослідники вважають, що розвиток української культури почався в епоху середньовіччя, а до того культуротворчий процес не раз руйнувався внаслідок активних міграційних процесів та нападів різних завойовників. Інші твердять, що витoki культури треба шукати з епохи бронзи (II-I тис. до н. е.).

Безумовно, продовж тисячоліть населення України не залишалось етнічно і культурно однорідним. Міграції племен, їхні контакти з іншими народами були явищем досить поширеним. Але ці процеси не призводили до повної асиміляції племені, абсолютної руйнації його історичної пам'яті та культури. Окремі етноси можуть виникати і гинути, розквітати і занепадати, але культурні надбання, принаймні якась їхня частина, зберігаються і передаються, примножуючись, у спадок новим поколінням.

Нагадаємо основні точки зору наукових студій українського етногенезу:

– **теорія «споконвічності»** – українці існують стільки, скільки взагалі існує людина сучасного типу, тобто від 35–40 тис. до 2–3 млн. років тому;

– **теорія автохтонності** (М. Грушевський), згідно з якою етнічну основу українців складало населення пізнього палеоліту (35–40 тис. років тому), яке проживало на теренах України, а росіяни і білоруси мали свою окрему етнічну основу і територію проживання. Численні дослідження істориків, археологів і лінгвістів О. Шахматова, О. Преснякова, В. Хвойки, В. Грекова, П. Третьякова, В. Петрова, Б. Рибаківа дають підстави вважати автохтонну теорію максимально наближеною до істини;

– **теорія «єдиної колиски»**, яка була загальноприйнятою в СРСР у 30–80-і рр. XX ст. (М. Покровський, Л. Гумільов): зародження і розвиток трьох близьких слов'янських народів з єдиної древньоруської народності;

– **теорія «незалежного розвитку окремих східнослов'янських народів»** (М. Браїчевський), тобто українців, росіян, білорусів, яка набула поширення останнім часом.

Сьогодні підкреслюється, що Київська Русь була поліетнічною, тобто багатонаціональною державою. Переважно в сучасній літературі початком національного генезису українців вважається період Київської Русі, хоча він і не досяг тоді завершення. Згодом внаслідок несприятливих історичних обставин цей процес був перерваний і поновився на повну силу в XV–XVII ст. У цьому, імовірно, і полягає специфіка етногенезу українців.